

Arşivcilikte Değerlendirme ve İmha: Arşivsel Teori Tarihi Bağlamında Bir Değerlendirme

Appraisal and Destruction in Archival: An Evaluation in the Context of the History of Archival Theory

İshak KESKİN* , Ceyhan GÜLER** 



*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
**Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: İ.K. 0000-0003-1611-1330;
C.G. 0000-0003-0099-8168

Sorumlu yazar/Corresponding author:
İshak Keskin,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: ishakeskin@gmail.com

Başvuru/Submitted: 26.07.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested: 28.07.2022
Son Revizyon/Last Revision Received: 17.08.2022
Kabul/Accepted: 04.10.2022

Atıf/Citation: Keskin İshak., Güler, Ceyhan. "Arşivcilikte Değerlendirme ve İmha: Arşivsel Teori Tarihi Bağlamında Bir Değerlendirme" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 42 (2022): 265-290. <https://doi.org/10.26650/YTA2022-1148889>

ÖZ

Belge yönetimi ve arşivciliğin temel prensiplerinden olan arşivsel değerlendirme uygulamaları, gelişen ve değişen teknolojiyle beraber modern imha uygulamalarının temel yapısında bazı değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada, Jenkinson ve Schellenberg etkisinde gelişen geleneksel değerlendirme anlayışının tarihi seyri, etkileri ve bu anlayışın günümüz açısından elektronik belgelerin değerlendirilmesinde yeni bir paradigmaya ihtiyaç duyulması, bu paradigmanın getirdiği yeniliklerin geleneksel değerlendirme ile ilişkisi ve uygulanabilirliği ele alınmıştır. Betimsel yöntemle ele alınan çalışmada karşılaştırma ve doküman analizi teknikleri kullanılmıştır. Sonuçlar arasında imha yöntem ve tekniklerinin artık elektronik ortamda üretilen kurumsal belgeler için yorumlanması ve uygulanması gerektiği konusu ön plandadır. Arşivsel değerlendirme araçlarının yaygınlaşmasının ve kullanılmasının elektronik değerlendirme ve imha için ayrı bir öneme sahip olduğu da anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arşivcilik, Belge Yönetimi, Arşivsel Değerlendirme, İmha, Modern İmha Uygulamaları, İmhanın Temel Karakteri

ABSTRACT

Archival appraisal practices are one of the basic principles of records management and archival and have required some changes in the basic structure of modern destruction practices with the developments and changes in technology. This study discusses the historical course and effects of the traditional appraisal approach developed under the influence of Jenkinson and Schellenberg, the current need for a new paradigm in the appraisal of electronic records, and the relationship and applicability of the innovations this paradigm has brought alongside traditional appraisal methods. The study uses the descriptive method to benefit from the comparison and document analysis techniques. Forefront among the results is that the destruction methods and techniques should be interpreted and applied for corporate records produced in the electronic environment. The dissemination and use of archival appraisal tools are also understood to have special importance for electronic appraisal and destruction.

Keywords: Archival, Records Management, Archival Appraisal, Records Destruction, Modern Records, Destruction Practices.

Extended Abstract

The number of records in institutions started to increase rapidly with the effect of technical developments in the middle of the 20th century. However, the increased number of records has brought problems for the relevant institutions. In addition to the problem of how to determine which records need to be permanently preserved, another problem has emerged regarding the selection criteria for which records are to be destroyed. These problems allow one to understand the importance of archival appraisal, one of the practices of the archival profession. The issue of who will destroy records that do not need to be kept and the legitimacy of their destruction can only be settled through an appraisal process and records destruction plan that are in accordance with archival principles and practices. Technical developments have led to excessive records production, and as a result, organizations have been confronted with large volumes of bulk records. This problem included in the field of activity of archival science has been accompanied by the development of plans and theories about archival appraisal and therefore also records destruction.

Jenkinson and Schellenberg's discussions on how destruction practices should occur within the framework of objective principles related to archives and based on science include archival appraisal and are a guide to archivists. Both archival theorists' theories on records destruction, which seek to answer the resource requirements of political history in particular, have been accepted by archivists who seek a solution to the problem of institutions' excessive accumulation of archival records. In particular, Schellenberg's division of all records into two groups (i.e., primary and secondary) shows that the importance of records in terms of having primary and secondary values corresponds to institutional and research requirements. The archival theorists' approaches to appraisal and disposal based on science have gained ground both in terms of being convincing and legitimacy. The impossibility of physically storing the increasing bulk of records and the time consumed in accessing records are seen as the legitimate justifications for archival appraisal and destruction.

Despite the historical and cultural importance of records, no method exists for ensuring that archivists make the right decision in all cases. For this reason, archivists also need to have in-depth awareness to predict future research trends regarding archival appraisal and destruction practices. Therefore, archivists' ability to predict to some extent the direction to which research trends will shift and to find solutions for source selection in line with these new trends is important. This new theoretical perspective

was unforeseen by the archival theorist Schellenberg. Post-Schellenberg archival researchers have been able to solve this problem through their efforts. The sampling method developed by archivists in the age of archival analysis confirms that this deficiency can be eliminated. All the information and developments that had been discussed are only acceptable for the appraisal and destruction of analog records.

The appraisal and destruction of electronic records require a new professional paradigm. The appraisal and destruction approaches of Jenkinson and Schellenberg, who appear as the noble defenders of the archival tradition, have been replaced by new models shaped by information technology. The lifecycle theory as an Anglo-Saxon model and the records continuum theory as an Australian model appear as two basic models regarding the appraisal of electronic records. In the records continuum model, appraisal starts before records are created and continues until records are transferred to archives. In the lifecycle model, records go through a series of stages, and records are appraised at the half-active stage. In addition to these two models, Terry Cook adopted the macro-appraisal model, which has found its place among archival practices. This model makes macro-appraisals important for organizations in defining their functions and is used to select record groups with high information value for permanent preservation. The Appraisal Task Force working under the InterPARES project additionally made another important study on the appraisal of electronic records. Studies have also examined whether archival appraisal theory and methodology differ for analog and digital records. Research has also been conducted on points such as the impact of the digital environment and research requirements regarding appraisals. In the micro-appraisal developed for electronic records, archival appraisal and the decision to destroy a record are done by taking into account the uniqueness, volume, and use of a record.

Christopher Lee's depth-first and breadth-first appraisal approach means that archivists should now play a more active role in the appraisal process by asking the question of what should be appraised instead of how archivists will appraise. Lastly, the study states that the AXAEM appraisal tool used by the USA State Archives in line with the lifecycle model provides convenience for archival appraisals in terms of factors such as preservation and access.

Giriş

Arşivcilikte imha konusunun bilimsel yaklaşımlarla ele alınıp gelişmesi binlerce yılı aşan arşivcilik tarihi açısından oldukça geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu sonu gelmez bekleyişin kuşkusuz belli nedenleri vardır. Bu nedenler arasında -genellikle idarî ihtiyaçların gözetilmesi nedeniyle- belgelerin arşive veya arşivcinin sorumluluğuna -muhtemelen- terk edilmemesi veya -terk edilmiş olsa bile- araştırmaya dayalı bilimsel bir ihtiyacın söz konusu olmaması şeklinde sınırları çizilebilecek nedenler vardır. Bu konuyla ilgili ilk bilimsel yayınlara ve teorik yaklaşımların değerlendirildiği bakış açlarına, daha önceki yıllarda arşivciliğin genel sorunlarına ve düzenleme konusuna ilişkin baskın bilgilerin verildiği bilimsel yayınlara karşın,¹ 19. yüzyıldan itibaren tesadüf edilmektedir. Anılan yüzyıldan itibaren kurumsal belgelerin saklanması veya ayıklanmasının/imha edilmesinin uygunluğunu açıklamak üzere objektif ilkeler belirlemek için birtakım teoriler geliştirilmiştir.² Ancak bu konuda -ve metnin devamında nedenleri verilmiş olan- esas gelişmeler, 1950’li yıllarda gerçekleşmiş ve hızlı bir şekilde kabul gö-rerek yaygınlık kazanmıştır.

1. Arşivsel Değerlendirmenin ve İmhanın Karakterine Dair Kısa Bir Not

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle 20. yüzyılın ortalarında gerçekleşen yoğun belge üretimi, kurumlarda aynı zamanda -önemli/önemsiz- çok miktarda belge üretilmesine, dolayısıyla kurumların çok sayıda belge yığınlarıyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Kurumlarda meydana gelen bu evrak yığılması, üretilen her belgenin korunmasının gerekip-gerekmediği (veya nelerin imha edileceği veya nelerin korunacağı)³ sorusunu gündeme taşımış; üretilen belgelerin “hangi neden(ler)le imha edilebileceği” ya da üretilen belgelerin “hangi gerekçe(ler) ile muhafaza edilebileceği” şeklindeki soru, imha uygulamasının hayata geçirilmesi bakımından önem kazanmıştır. Böylelikle belgelerin imha edilmesi, bunların imha edilmesine yetki verilmesi ya da imha edilmesinin kabul edilmesi, arşivcinin sorumlulukları ve arşivcilik mesleğinin faaliyet sahaları arasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

1 Hermann Rumschöttel, “Die Entwicklung der Archivwissenschaft als Wissenschaftliche Disziplin”, *Archivalische Zeitschrift*, No.83 (2000), s. 7-21; Hermann Rumschöttel, “The Development of Archival Science as a Scholarly Discipline”, *Archival Science*, C.1, No.2, 2001, s. 143-155; Hermann Rumschöttel, “Bilimsel Bir Disiplin Olarak Arşivciliğin Gelişimi”, çev. İshak Keskin, *Arşivcilik Metinleri*, ed. İshak Keskin, İstanbul, Yeditepe, 2008, s. 13-30.

2 Michel Duchein, “Provenans Prensibi ve Çağdaş Arşivcilikte Tanımlama, Düzenleme ve Ayıklama Uygulaması”, *Arşivcilik Metinleri*, yay. haz. İshak Keskin, İstanbul, Yeditepe, 2008, s. 44.

3 W. Kaye Lamb, “The Fine Art of Destruction”, *Modern Archives Administration and Records Management: A RAMP Reader*, ed. by Peter Walne, Paris, UNESCO, 1985, s. 252.

Arşivcilikte imha konusunun esası kurumlarda aşırı üretim nedeniyle biriken evrak sorununa bilimsel bir çözüm bulmak kaygısına dayanır. Bu sebeple, zamanla arşivcinin sorumlulukları arasına dâhil olan kurumlarda aşırı evrak birikmesi sorunu, konuya yönelik bazı çözüm önerilerini de beraberinde getirmiştir. Aşırı evrak yığınının ortaya çıkardığı sorunun çözümüne yönelik geliştirilen öneriler; arşivcilikte öncelikle -belge yönetimi⁴ adı verilen temel bir konunun alt başlıkları olan- değerlendirme, seçme ve imha kriterlerinin nasıl olması gerektiğini belirlemeye yönelik olmuştur. Aynı zamanda seçme kriterlerini de içeren arşivsel değerlendirme işleminin, düzenlenen saklama planlarıyla nihai şeklini aldığı açık olan bir konudur. Mevcut evrakın üretiminden itibaren ne kadar zaman sonra ve hangi nedenlerle muhafaza ya da imha edilmesi gerektiği sorularına cevap üreten saklama planları, bu gelişmelerin bir sonucu olarak arşiv uygulamalarındaki yerini almıştır. Diğer yandan bu çabalar, belge yönetimi adı verilen bir sistem çalışması çerçevesinde ve bunun alt başlıkları olan değerlendirme, saklama planları ve seçme-imha uygulamalarının nasıl olması gerektiği konularına ayrı ayrı cevap bulunmasıyla sonuçlanmıştır.

Modern arşivciliğin bilimsel kaynaklarında, belgenin imhasına veya korumasına ilişkin uygulamaları belirten belgeler,⁵ yönetmelikler,⁶ tablolar⁷ veya listeler⁸ “saklama planı” olarak tanımlanmaktadır. Saklama planı, Uluslararası Arşiv Konseyi (International Council on Archives, [ICA]) tarafından hazırlanan ve birçok dile çevrilen (ve Bekir Kemal Ataman tarafından genişletilmiş olarak Türkçeye çevirisi yapılan) *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü*⁹’nde “bir kurumun evrakları içinde arşivsel değere sahip olmaları sebebiyle saklanması gerekenleri niteleyen ve saklanmayacak olanların belirli saklama sürelerinin geçmesi veya belirli olay yahut da eylemlerin gerçekleşmesinden sonra imhasına, sürekli bir esas çerçevesinde izin veren belge” şeklinde açıklanmaktadır.¹⁰

4 Belge yönetimi kavramı yaklaşık olarak 20. yüzyılın ortalarında literatürdeki yerini almıştır. Belge yönetimi çalışmaları, kurumsal bilginin etkin bir şekilde denetimini ve kurumsal kararlarda kullanımını amaçlamaktadır. Özgür Külcü, “Modern Kurumlarda Bir Denetim Aracı Olarak Belge Yönetimi ve Ülkemizdeki Durum”, *Türk Kütüphaneciliği*, C.14, 1, 2000, s. 18-20. Belge yönetimi kapsam olarak, “yaşam döngüsü” olarak kavramlaştırılan bir terimle açıklanmaktadır. Buna göre belgeler; üretim, kullanım, depolama ve son olarak da imha edildikleri veya ayıklanarak sürekli olarak saklandıkları işlem safhalarından geçer. Government of Western Australia Department of Education and Training [GWADET], 2005, s. 3. Bütün bu safhalar; belge yönetim sistemi olarak bilinen konunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bunun bir parçası olarak da “saklama planı” adı verilen ve kurumların sahip oldukları dosya gruplarının ne kadar süre ile muhafaza edileceklerini gösteren bir tablo hazırlanır.

5 Peter Walne - Frank Bernard Evans - François J. Himly, *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü*, çev. ve gñş. Bekir Kemal Ataman, İstanbul, Librairie de Péra, 1995, s. 94.

6 Hamza Kandur, *Belediyelerde Arşiv Yönetimi*, İstanbul, Remak, 1998, s. 45.

7 Bilgin Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Evrak İmha ve Muhafazasına Dair Neşredilen İlk Nizamname Layihası”, *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, 1, 1999, s. 47.

8 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim: Modern Arşivcilik İlkeleri, Uygulamaları ve Yönetim Teknikleri*, çev. Mustafa Akbulut, Ahmet Oğuz İcimsoy, İstanbul, 2001, s. 100.

9 Peter Walne - Frank Bernard Evans - François J. Himly, *Arşivcilik Terimleri...*, s. 94.

10 İshak Keskin, “Resmi Evrak Neden Saklanır/İmha Edilir? Osmanlı İmparatorluğu’nda Evrak İmha Uygulamalarına Yönelik Bir Değerlendirme”, *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, 16, 2021, s. 8.

Saklama planları, evrakın güncel ve yarı güncel aşamalarında büroda ve ara depolar-da nihai işlem olarak imha veya sürekli saklanma sürelerini belirlemektedir. Yani saklama planları, evrakın üretilmesinden sonra geçireceği yaşam evrelerini gösterir ve böylece evrakın yığın olmaktan kurtulup ancak mevcuda göre çok azının bir değer haline dönüşmesi sağlanmış olur.¹¹ Örneğin, günümüz uygulamalarına göre üretilen kamu evrakının belki sadece %3-5'i kalıcı tarihî değere sahiptir.¹² Geniş anlamları olan belgelerin değer haline dönüşmesine seçerek/ayıklayarak katkıda bulunan arşivciler ise idarî personel ile idarî ihtiyaçlara ve araştırmacılar ile araştırma sahalarına kaynak sağlamak bakımından önemli yararlar sağlamaktadır. Böylelikle ait oldukları kurumun faaliyetlerinin planlanmasında, hakların korunmasında ve denetim ihtiyaçlarının karşılanmasında hatta romantik bir ihtiyaç olarak toplumların kültürel, siyasî, ekonomik, kurumsal gibi pek çok birikimine dayanan geçmişinin aydınlatılmasında kullanılan güncel ve tarihî belgelerin “niteliği” ve “niceliği” kesin şekilde etkilenmiş/şekillenmiş olmaktadır.¹³

Sürekli korunması gereken belgelerin tespiti ve seçimi işlemi geniş anlamları olan bir sorundur. Arşivciler neyi koruyacaklarına ve neyi korumayacaklarına karar vererek kimi hukukî ve sosyal konuların yanı sıra yaşam kalitesi hususunda çoğu araştırma sahalarına -kurumsal ya da bilimsel araştırma değerleri nedeniyle devamlı korunması gereken küçük bir yüzdeye sahip belgelerin tespiti, seçimi ve araştırma kaynaklarının korunması yoluyla- katkıda bulunurlar.¹⁴ Arşivciler imha edilecek ve sürekli korunacak belgelerin tespiti yönünde verecekleri kararı sübjektif bakış açılarına göre değil, tam aksine kabul edilebilir bilimsel bir temele dayanan objektif ilkelere şartsız şekilde tabi olarak karar verirler. Böylelikle arşivciler hangi bilginin gelecek için gerekli olduğuna objektif olarak karar vererek tarihsel anlayışın geleceğini belgesel/bilimsel kaynak sağlama yönüyle etkilemiş; gelecek kuşakların geçmiş atalarının neyi başar(ama)dıkları konularında araştırma yapabilmeleri sürecine ve işlemine hatta kurumsal faaliyetlerin planlanması, karşılıklı olarak hakların korunması ve denetim ihtiyaçlarının karşılanması konularında kimi kamusal ihtiyaçların karşılanmasına yardımcı olmuş olurlar.

11 Bilgin Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Evrak İmha ve Muhafazasına Dair Neşredilen İlk Nizamname Layihası”, s. 47.

12 State Archives, Minnesota Historical Society, “Managing Your Government Records: Guidelines For Archives and Agencies (Version 3)” (Çevrimiçi), https://www.mnhs.org/preserve/records/recordsguidelines/docs_pdfs/02Sept2009V3Ch2.pdf, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

13 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 99.

14 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 99.

2. Jenkinson ve Schellenberg'in Arşivsel Değerlendirme Yaklaşımları

Başlangıcı Sir Charles Hillary Jenkinson (1882-1961) ve Theodore Roosevelt Schellenberg (1903-1970) tarafından çoğunlukla yayınlar yoluyla ve oldukça akademik bir üslupla yürütülmüş olan karşılıklı ve hararetli bilimsel tartışmalara dayanan arşivin doğası, arşivcinin eğitimi, provenans ilkesi ve bu ilkenin düzenleme, tanımlama, değerlendirme ve seçim ile ilişkili konular derinden ve etkili bir şekilde tartışılmıştır.¹⁵ Bu tartışmaların bir yanını imha uygulamalarının nasıl olması gerektiği konusu oluşturmuştur. Her iki arşiv teorisyeninin ortaya koydukları “siyasî tarih”in kaynaklarını seçmeye dayalı imha teorisinin¹⁶ yaygın bir şekilde kabul görmesiyle birlikte, arşivcilik biliminde yeni ancak çok kritik bir konu sahasının uygulama alanı bulması mümkün olabilmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğine doğru bu bakış açısı geniş bir perspektifle yönlendirilmiş; bilimsel araştırmaların daha çok kültür tarihi merkezli araştırmalar için ihtiyaç duyduğu yeni tip kaynakların seçimini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.¹⁷ Ancak bu sefer devreye, yeni araştırma eğilimleri konusunda farkındalığı oluşmuş olan sonraki nesil arşivciler girmiştir.¹⁸

Charles Hillary Jenkinson ve Theodore Roosevelt Schellenberg'in imha konusundaki görüşleri yazdıkları eserlerde önemli bir yer bulmuştur. Schellenberg kendisine ait bakış açılarını özellikle *Modern Archives: Principles and Techniques* (Chicago, 1956, 1975, 1998) ve *The Management of Archives* (1965; *Arşiv İdaresi*, 1993) adlı çalışmalarında açıklamıştır; Jenkinson ise *A Manual of Archive Administration* (1922, 1937 ve 1965) adlı eserinde bu tartışmaları değerlendirmiştir. Bu tartışmaların diğerine göre daha fazla kabul görmüş olanını ifade eden ve Michel Duchein¹⁹'in Schellenberg tarafından geliştirildiğini belirttiği temel imha teorisi, -zamanının arşivcileri ve sonraki arşivciler tarafından bazı farklılıklarla benimsenmiş olan- birincil değer ve ikincil değer kavramlarına dayanmaktadır.²⁰

15 Tartışmaların değerlendirildiği iki çalışma için bkz.: Richard Stapleton, “Jenkinson and Schellenberg: A Comparison”, *Archivaria*, 17, January, 1983, s. 75-85; Richard Stapleton, “Jenkinson ve Schellenberg: Bir Karşılaştırma”, çev. Mehmet Fahri Furat, *Arşiv Dünyası*, 14-15, 2013, s. 39-47; Reto Tschan, “A Comparison of Jenkinson and Schellenberg on Appraisal”, *The American Archivist*, C.65, No.2, 1 September 2002, s. 176-195; Reto Tschan, “Jenkinson ve Schellenberg'in Değerlendirmeye Dair Görüşlerinin Karşılaştırılması”, *Prof. Dr. Şevki Nezih Aykut Armağanı*, çev. Erkan Keser, haz. Gülden Sarıyıldız, Niyazi Çiçek, İshak Keskin, Sevil Pamuk, İstanbul, Etkin Kitaplar, 2011.

16 İshak Keskin, “Arşivcinin Efemerası”, *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, No.15, 2021, s. 6.

17 İshak Keskin, “Resmi Evrak Neden Saklanır/İmha Edilir? Osmanlı İmparatorluğu'nda Evrak İmha Uygulamalarına Yönelik Bir Değerlendirme”, *Bilgi Belge Araştırmaları*, 16, 2021, s. 5-9.

18 James Gregory Bradsher - Bruce I. Ambacher, *Archival Sampling: A Method of Appraisal and A Means of Retention*, Mid-Atlantic Regional Archives Conference, Technical Leaflet Series, No.8, 1992; Margery N. Sly, “Sampling in an Archival Framework: Mathoms and Manuscripts”, *Provenance, Journal of the Society of Georgia Archivists*, 5 No.1, 1987.

19 Michel Duchein, “Provenans Prensibi ve Çağdaş Arşivcilikte Tanımlama, Düzenleme ve Ayıklama Uygulaması”, çev. Tülin Aren, *Arşivcilik Metinleri*, haz. İshak Keskin, İstanbul, Yeditepe, 2008, s. 44.

20 T.R. Schellenberg, *Arşiv İdaresi*, çev. N. İlemin, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993, s. 28-32.

Yukarıda sözü edilen iki arşiv teorisyeni, genel olarak arşiv konusundaki görüşlerinin farklı olmasının yanı sıra değerlendirme veya seçim konusunda da birbirlerine karşıt görüş bildirmişlerdir. Jenkinson, tanım itibariyle arşivlerin oluşturucunun kendi kullanımı için korunduğunu kabul ettiğinden, -çalıştığı kurumda daha çok Orta Çağ döneminde üretilmiş olan belgelerle ilgilenmesi nedeniyle²¹- hangi belgelerin saklanması gerektiğine de -dış bir müdahale/etken gerekmeksizin- yine oluşturucunun karar vermesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Buna göre, ideal olarak tüm belgeler saklanmalı ve arşivci sadece pasif bir alıcı olmalıdır. Arşiv belgelerinin bütünlüğünün bozulacağı ve geçmişin tarafsız kanıtları olan belgeler üzerinde eksiklik oluşabileceği kaygısıyla her şeyi muhafaza etme eğilimine ve tipik bir korumacı rolüne sahip olan Jenkinson, böylelikle hem arşivcinin değerlendirme (seçme/seçim) yapmaktaki rolünü hem de tarihe yakın bir fonksiyon üstlenmekte olan arşivcinin taşıdığı güçlü potansiyelini bir kenara atmıştır.²²

Arşivlerin araştırmacılar tarafından hızlı erişilebilir olmasına yönelik bir tanımlama yapan Schellenberg ise değerlendirme arenasına aktif biçimde katılmanın arşivcinin görevi olduğunu ifade etmiştir. O, değerlendirme işlemini belgelerin hacmini azaltmanın ve bilimsel ihtiyaçlara daha kolay bir şekilde cevap vermenin pratik bir yolu ve aynı zamanda bir fırsat olarak görmüştür.²³ Schellenberg, yazılarında belgelerin, belge yöneticisinin ilgi alanına giren birincil değeri ile arşivci ve belge yöneticisinin birlikte belirlenmesi gereken ikincil değeri arasındaki farklılığı belirlemiştir. Bununla birlikte kendisi, tartışmasını belgelerin ikincil değerine yoğunlaştırmıştır. İkincil değeri, biri “kanıtlara dayanan” diğeri de “bilgiye dayanan” olarak ikiye ayırmıştır. Belgeleri üreten kurumun örgütlenmesi ve işlevini belgelendirmekte kanıtsal değere sahip olan belgeler “devletin kendisi ve takipçileri (halef/ardıl) için vazgeçilmezdir.”²⁴ Bu da, Schellenberg’in Jenkinson’dan ayrıldığı ikinci noktadır; yani o, arşivin oluşturucudan ziyade diğer bireyler tarafından kullanımını dikkate aldığını gözler önüne sermektedir.²⁵ Her iki teorisyenin bakış açılarında, üretilen belgelerden hangi dönemde kimler tarafından daha fazla erişimin gerçekleşmekte olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu hâkim durum, her iki teorisyenin geliştirdikleri bakış açılarında kendisini açıkça hissettirmekte ve kişisel bakış açılarının kesin sınırlarını belirlemektedir.

21 Richard Stapleton, “Jenkinson ve Schellenberg...”, s. 39-43.

22 Richard Stapleton, “Jenkinson ve Schellenberg...”, s. 43-44.

23 Richard Stapleton, “Jenkinson and Schellenberg: A Comparison”, *Archivaria*, 17, January, 1983, s. 82; Richard Stapleton, “Jenkinson ve Schellenberg...”, s. 43-44.

24 Richard Stapleton, “Jenkinson ve Schellenberg...”, s. 44.

25 Richard Stapleton, “Jenkinson ve Schellenberg...”, s. 45.

3. Kurumlarda Üretilen Evrakın Arşivsel Değerlendirilmesi

Kurumlarda üretilen evrakın nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerinde çalışan Schellenberg, bütün belgeleri birincil ve ikincil değere sahip olanlar şeklinde iki genel grupta toplamıştır.²⁶ Bu değerler -birincil ve ikincil değer-, genel anlamda ispat gücü olan belgeleri ifade etmektedir.²⁷ Ancak bu ispat gücü kurumsal ve bilimsel araştırma konularının ispatı lehine yararlı olma şeklindedir. Birincil değer, yönetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde, denetlenmesinde, ilişkili kişilerin haklarının korunmasında ve ispatında yararlanılan belgeleri, başka bir ifade ile belgenin temelde üretilmesine ya da kurum tarafından bir dış kaynaktan alınmasına neden olan idarî, malî, hukukî ve işletimsel değere sahip²⁸ belgeleri ifade etmektedir. Bu tür belgeler kurumsal faaliyetlere tutarlılık ve süreklilik kazandırmaları bakımından ayrıca dikkat çekicidir.²⁹ Diğer bir değer olan ikincil değer (araştırma değeri -belgesel ve bilgisel değer olarak iki türdür-) ise bir taraftan toplumun diğer taraftan -özel olsun kamusal olsun- evrakı üreten bütün kurum ve kuruluşların (tüzel kişilerin/hükûmî şahısların) işleyişlerine ve teşkilatlanmalarına ve gerçek kişilerin (hakikî şahısların) faaliyetlerine ilişkin belgeleri ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, ikincil değeri dolayısıyla üzerinde sürekli korunacağı değerlendirilmesi yapılmış olan belgelerin üretilme amaçlarından ziyade araştırma amaçlarına yönelik potansiyel yararlılığı³⁰ haiz olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla belgelerin birincil ve ikincil değer kapsamında sahip oldukları önem kurumsal ve araştırma ihtiyaçlarına karşılık gelmektedir.

Yukarıda verilen açıklamalar çerçevesinde belgeler, genel olarak iki temel değer grubuna ayrılabilir: 1) (Kurumsal işlemleri) ispat değeri olanlar ve 2) araştırma değeri olanlar. Bu belge gruplarının içerikleri ise şu şekildedir:³¹

- 1) (Kurumsal işlemleri) ispat değeri olanlar: Kendilerini üreten şahıs, grup ya da kurumun faaliyetleri, işleyişi ve teşkilatıyla ilgilidir, yani belgeleri üreten şahıs, yönetim birimi veya devlet kurumunun faaliyetleri, fonksiyonları ve örgüt hakkında bilgi veren belgelerdir.

26 Theodore R. Schellenberg, "Arşivsel Değerlendirme İlkeleri", çev. İlhan Bozan, *Arşivcilik Metinleri*, haz. İshak Keskin, İstanbul, Yeditepe, 2008, s. 55-70; Michel Duchemin, "Provenans Prensibi ve Çağdaş Arşivcilikte Tanımlama...", s. 44; Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 112-119.

27 T.R. Schellenberg, Principles of Archival Appraisal, *Modern Archives Administration and Records Management: A RAMP Reader*, ed. by Peter Walne, Paris, UNESCO, 1985, s. 269; Theodore R. Schellenberg, "Arşivsel Değerlendirme İlkeleri", s. 55.

28 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 113.

29 Theodore R. Schellenberg, "Arşivsel Değerlendirme İlkeleri...", s. 56.

30 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 103.

31 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 113-114.

- 2) Araştırma değeri olanlar: Hem hizmet örgütü ve bir birimde çalışan hem de gerçek kişilerin faaliyetleriyle ilgili olan insanlar, yerler, şartlar, olaylar hakkında bilgi veren belgelerdir.

Belgelerin delil ve bilgi açısından sahip oldukları değer, onların saklanmaları konusunda verilen kararların belirlenmesi için hayati bir öneme işaret etmektedir. Saklama planlarıyla birlikte dosya/defter serileri için belirlenen uygun bir saklama takvimi sayesinde, söz konusu dosya/defter serilerinin süresiz saklanıp saklanmayacağı veya saklanmayacaksa üretiminden ne kadar zaman sonra imha edileceği belirlenmiş olur. Arşiv teorisyenleri, -belge ayıklama-imha işleminin hem kurum personeli hem de araştırmacılar nezdinde meşru olduğunu ikna edici bir şekilde ortaya koyarken- ayıklama-imha işlemini genel olarak iki temel gerekçeye dayandırır. Bu gerekçeler şu şekildedir:³²

- 1) Kamu veya özel kurumların ürettikleri belge kütlelerinin sahip oldukları hacimde saklanmasının maddi olarak zorluğu veya imkânsızlığı.
- 2) Defterlerin/belgelerin tamamının saklanması mümkün olsa bile- depolarda aşırı şekilde biriken söz konusu kayıtların kurum çalışanları ve araştırmacılar tarafından hızlı bir şekilde yönetilmelerinin ve erişimlerinin güçleşeceği ihtimali.

Bu gelişmelerden sonra belgenin saklanması veya imha edilmesi bakımından en uygun kriterin ne olabileceği üzerinde teoriler geliştirilip kriterler belirlenmeye çalışılmıştır. Bunlar arasında, -Schellenberg tarafından ileri sürülen- belgenin “yararlılığı” veya “yararsızlığı” en çok benimsenen kriter olmuştur. Ancak bu kriterin uygulanması için, önce belgenin “yararlı” olduğunun belirlenmesi gerekmiştir. Bununla birlikte “yararlılık” veya “yararsızlık” konusunda kabul görmüş genel bir “mutabakat” henüz mevcut değildir. Bu konuya ışık tuttuğu düşünülen Schellenberg’in “birincil değer” ve “ikincil değer” konusundaki teorisinin ise -yararlı olmasına karşın- birçok belirsiz alan bıraktığı ileri sürülmüş ve iki farklı anlayışın birbiriyle çatıştığı ifade edilmiştir. Duchein³³, bu iki anlayışın birbirleriyle nasıl çatıştıklarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Birincisine göre, belge ayırma işlemi, diğerlerini bir kenara koyarak tarih bakımından en anlamlı, en “önemli” belgelerin saklanmasını sağlamak amacıyla yapılmaktadır; ikinci anlayışa göre ise -birincisinin aksine- sondaj uygulamalarından esinlenilerek oldukça geliştirilmiş teknikler vasıtasıyla mümkün olduğu kadar üretilen belgelerin bütünü temsil edici nitelikteki

32 Michel Duchein, “Provenans Prensipleri ve Çağdaş Arşivcilikte Tanımlama, Düzenleme ve Ayıklama...”, s. 44; Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 99.

33 Michel Duchein, “Provenans Prensipleri ve Çağdaş Arşivcilikte Tanımlama, Düzenleme ve Ayıklama...”, s. 44-45.

belgelerin saklanması söz konusu olmaktadır. Grosso modo (çok genel olarak) birinci anlayışa seçici ayırma, ikinci anlayışa ise temsili ayırma diyebiliriz.”

Diğer yandan, belgelerin sürekli saklanmalarıyla ilgili değer tespitini yapan arşivciler, belgelerin içerdikleri bilginin yaygınlığı ve yegâneliği ile önemi ve benzer bilgi içeren diğer kaynaklarla ilişkileri temelinde bir değerlendirme yaparlar. Bilgisel değer konusunda hüküm verilirken arşivciler şu unsurları göz önünde bulundururlar:³⁴

- 1) Üretenin kimliği,
- 2) Üretim amacı,
- 3) Doğruluk ve güvenilirlik,
- 4) Belgelerin geçmiş ve güncel kullanımı,
- 5) Bilginin yoğunluğu,
- 6) Diğer belgelerle ilişkiler,
- 7) Bilginin doğası ve kalitesi,
- 8) Programın araştırmacı öncelikleri ile ilişkisi,
- 9) Kullanılabilirlik,
- 10)Erişimle ilgili sınırlamalar ve
- 11)Tahmin edilen tanımlayıcı ve tanıtıcı faaliyetler.

4. Değerlendirme ve Seçim Faaliyetinin Meşruiyeti

Belgelerin ayıklanması ve imhası konusu, bazı taraflar nezdinde ciddi bir meşruiyet sorununu gündeme taşımaktadır. Arşivciler değerlendirme ve seçim faaliyetlerine başladıklarında, meşruiyet sorununa da çözüm getirebilecek -bazı hallerde meşruiyet sorunu daha derinden tartışmaya açacak- ciddi olan kimi meslekî sorunlarla da karşılaşmaktadır. Arşivcilikte uygulanan imha işleminin meşru bir tarafının olup olmadığı bu bakımdan ele alınması gereken bir konudur. Diğer yandan bu konu, arşivcilikte geleceğe bırakılacak belgesel içerikli toplumsal mirasın (araştırma kaynaklarının)

34 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 114-116.

seçilmesinde tarafsızlık ilkesi yönüyle de tartışılmaktadır. Zira arşivler, -Charles Kecskeméti³⁵'nin savunduğu bakış açısına göre-, “ortaya çıktıkları an kazandıkları tarafsızlıklarını/yansızlıklarını yaşayan bir imha sonucunda, sonraki bir aşamada kaybedebilirler.” Bu da arşivcilikte uygulanan imha işleminin meşruiyetini -çok zorunlu olmasa da- tartışmaya açma düşüncesini akla getirir. Bu düşünce temelinde şekillenen bazı sorular vardır. Bu sorular şu şekilde formüle edilebilir:³⁶

- 1) Kurumlarda biriken, hatta üretim hızı ve miktarı giderek artan çok fazla belge ve belge yığınları ile nasıl uğraşılacaktır?
- 2) Denge, temsili belgeleme ve olabildiğince objektif bir tarihsel belgeleme, daha doğrusu toplumun tarihsel belgelerinin dokümantasyonu nasıl başarılacaktır?
- 3) Üretim ve kaydetme şekli -bazı hallerde olağanüstü- karmaşık olan modern belgeler ile nasıl baş edilecektir?
- 4) Kültürel, ekonomik, siyasî ve idarî nedenlere dayanan bürokratik/örgütsel yapılanmaya cevap vermek üzere geliştirilen farklı tarihsel belge programları arasındaki koordinasyon eksikliği nasıl giderilecektir?
- 5) Giderek daha alt bilim dallarına bölünen anabilim dallarının gelecekteki -muhtemelen yeni araştırma kaynaklarına ihtiyaç duyacak olmaları nedeniyle- araştırma ihtiyaçları -mevcut zamanın belgelenmesi konusunda daha az fikir yürütülmüş olması nedeniyle- nasıl tahmin edilmeli ve sağlanmalıdır?
- 6) Günümüz arşivcilerinin çok önemli sorunlarından olan kurumsal ve araştırma önceliklerine dayanan bilgi/belge talebi öncelikleri nasıl dengelenecektir? Günümüz arşivcileri için belirlenmiş olan idarî işlemlerin desteklenmesi ve araştırmacı taleplerinin karşılanması esasına dayanan -Angelika Menne-Haritz'in³⁷ eğitim gereklilikleri bakımından konuyu tarihsel araştırma ve idarî ihtiyaçlar bağlamında tartıştığı gibi- ve çalışan -ve araştırmacı kitlesi- tarafından oluşturulan bilgi/belge talebi önceliklerine dayanan denge (balans) sorunu yani talep baskısı nasıl dengelenecektir?

35 Charles Kecskeméti, “Arşivler ve Ortak Bir Avrupa Mirası”, Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru Sempozyumu (10-12 Aralık 1998), Brüksel-Belçika, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003, s. 36.

36 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 99-104.

37 Angelika Menne-Haritz, “Archival Training in Germany: A Balance between Specialization in Historical Research and Administrative Needs”, *The American Archivist*, C.57, No.2, 1994, s. 400-408.

Anlatılan nedenlerle ve ortaya çıkan sorular doğrultusunda imha uygulaması, temelde bilimsel kaygıların göz ardı edilmediği; bununla birlikte art niyet de içermeyen bir uygulama olmalıdır. Böylelikle imha uygulamasının belli bir meşruiyet temelinde hayata geçirilmesi söz konusu olur. Ayrıca belgelerin imhası konusunun -yukarıda belirtilen tartışmanın yanı sıra ve bilimsel kaygıların göz ardı edilmediği- meşruiyeti tartışması, bir yandan belgeyi muhafaza eden kurumlara -belgelerin yönetilmesi, depolanması ve maliyet gibi- fazladan ve gereksiz yük yüklenmemesine diğer yandan da araştırmalar sırasında ortaya çıkacak erişim (yararlanma) süresinin mümkün olduğunca hızlı gerçekleş(tiril)mesi düşüncesine dayandırılmaktadır. Bütün bunlar, meslekî ilkelere ve araştırma ilkelerine dayanan arşivsel imha uygulamasının meşru yanını garanti etmektedir.

Yukarıda verilen bilgilere ve objektiflik ilkesinin kesinlikle göz ardı edilmediği “bilimsel teminata” rağmen günümüz arşivcisinin merkezî sorumlulukları arasında yer alan belgelerin seçimi yoluyla geçmişi bugüne bağlama işi, -tarihsel ve kültürel önemine rağmen- her zaman sistematik bir şekilde yerine getiril(e)memektedir. Zira -Bruce W. Dearstyne’in ifadesiyle- “Her durumda doğru kararın verilmesini garanti edebilecek kesin bir analiz biçimi ya da formül bulunmamaktadır.”³⁸ Bu durum, ayrıca arşivcilerin geleceğin belgelenmesi konusunda daha az fikir yürütmeleri nedeniyle geleceğin belgelenmesi konusunda daha karamsar bir tablo ortaya koyar ve -yine Dearstyne³⁹’in ifadesiyle- “Geleceğimiz için günümüzü yeterince geniş ve derinlemesine belgeleyecek şimdi hangi belgeler ve diğer dokümantasyon oluşturulmalıdır?” sorusu daha kritik bir önem kazanır. Bruce W. Dearstyne,⁴⁰ -sırf bu nedenle- değerlendirme konusunu “[...] analiz, değer in saptanması, araştırma ilgileri konusunda bilgi ve gelecekteki araştırma eğilimleri konusunda öngörü yü gerektirdiğinden arşiv faaliyetlerinin en entelektüel çaba gerektiren kısmı olarak” görmektedir.

5. Araştırma Eğilimleriyle Yeniden Şekillenen Değerlendirme ve İmha

Yeni bilimsel araştırma alanlarının ortaya çıkması, bu araştırma alanlarının ihtiyaç hissettiği kaynaklar konusunu da gündeme almayı gerektirir. Yeni araştırma alanları yeni soruları, yeni sorular da yeni kaynakların kullanılması demektir. Bütün bunlar da araştırmacılara bilimsel kaynak sağlayan uygulayıcıların geleceği öngörebilmesi ile ilişkilidir. Gelecek için korunacak belgelerin seçimi için doğru adımların şimdiden atılması aslında, arşivcilerin bir ölçüde araştırma eğilimlerinin hangi yöne kaydığını

38 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 99.

39 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 105.

40 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 112.

öngörmelerine ve bu yeni eğilim/ler doğrultusunda kaynak seçimine çözüm üretilmesine bağlıdır. Neredeyse yarım asır önce ortaya çıkmış böylesi bir durum Schellenberg tarafından fark edilememiş görünmektedir. Ölümünden (1970) kısa sayılabilecek bir zaman önce tarihçiler arasında popüler bir araştırma alanı olarak ortaya çıkacak olan “kültür tarihi” çalışmalarının (1960’lar) gerektirdiği kaynaklar hakkında temel bir değerlendirme yap(a)mamış olan Schellenberg, 1970’lerin ortalarında ortaya çıkan Arşivsel Analiz Çağı⁴¹’nın ihtiyaç duyacağı kritik öneme sahip yeni teorik bakış açısını maalesef öngörememiştir. Dolayısıyla bu görev kendisinden sonraki meslektaşlarına havale edilmiş bir sorumluluk olarak ihmal edilmiştir. Schellenberg’in sonraki meslektaşları da kültür tarihinin temel araştırma konusu olan “pasif/silik/önemsiz”lere yönelik her anlamda ve her kurumda üretilmiş/üretilmekte olan toplumsal kaynakların seçilebilmesi için “örnekleme” adı verilen teorik bir yaklaşıma başvurmuşlardır.⁴² Bu yeni yaklaşım, yapılan akademik araştırmaların arşivci tarafından yakından takip edilmesiyle fark edilebilmiş ve böylelikle geç kalınmadan doğru bir çözüm üretilebilmiştir. Dolayısıyla arşivcinin yapması gereken şeylerden biri de araştırmacı kitleleri tarafından üretilen bilimsel yayınların konu yönelimini ve kaynak ihtiyacını tespitte yönelik okumalar yapmaktır. Bu da, hiç kuşkusuz arşivlerden yararlanarak telif eserler ortaya koyan farklı meslekî temele sahip araştırmacı kitlesi tarafından üretilen yayınların büyük bir ciddiyetle takip edilmesiyle ve okunmasıyla mümkün olabilecek bir durumdur.

6. Yeni Bir Paradigma: Elektronik Belgelerin Değerlendirilmesi ve İmhası

Arşivsel değerlendirmenin iki temel kavramla ilişkisi vardır ve bu ilişki değerlendirmenin amaçlarını yansıtır. Bunlar, imha etmek ve korumak kavramlarıdır. Dolayısıyla değerlendirme ya imha etmek ya da idarî ve bilimsel araştırma amaçlı korumak maksadıyla yapılır. İmha etmek için değerlendirme, Birleşik Krallık anlayışıyla yapılan değerlendirmedir. Koruma için değerlendirme ise Almanya anlayışıyla yapılan değerlendirmedir. Her iki yaklaşım birbirine tamamen zıttır. Değerlendirmeyi imha için yapanlar (Birleşik Krallık), idarî, malî ve kısa vadeli amaçları (yer kazanma) gözetirler. Koruma için değerlendirme yapanlar ise (Almanya), arşivlerin kültürel miras ve uzun vadede kanıtlayıcı değerini ön planda tutarlar.⁴³ Bu yaklaşım ve amaçlar geleneksel belge üretimi sonucunda elde edilen belgelere uygulanan veya benimsenen tavırlardır. Her iki yaklaşımın vardığı sonuçlar arasında ise herhangi bir fark yoktur. Günümüzde geleneksel

41 Bruce W. Dearstyne, *Arşivsel Girişim...*, s. 43-44.

42 Sevil Pamuk, “Arşivsel Örnekleme Yöntemlerinin Arşiv Serileri/Sınıfları Üzerinde Uygulanması”, *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, 8, 2017, s. 1-41; İshak Keskin, “Resmi Evrak Neden Saklanır/İmha Edilir?...”, s. 5-11.

43 Carol Couture, “Archival Appraisal: A Status Report”, *Archivaria*, 59, January 2005, s. 85-86; Ceyhan Güler, *Elektronik Belgelerin İmhası: Teori ve Uygulama*, İstanbul, Hiperlink, 2020, s. 53.

belge üretimi yanında artık elektronik (dijital) ortam, dijital evren, elektronik belge gibi kavramlarla da muhatap kalınmaktadır. Gelişen ve değişen dünya şartları her alana yenilik getirdiği gibi arşiv ve belge yönetimi uygulamaları açısından da önemli bir takım yenilikleri sağlamıştır. Bu yeniliklerin tartışılması, arşivcilik ve belge yönetimi için anlam ve değerinin bilinmesi, elektronik belgelerin değerlendirilmesi anlayışının geliştirilmesi bakımından önemlidir.

Yöntem olarak arşivcilikte imha, herhangi bir nedenle korunmasına gerek olmadığı sonucuna varılan belgelerin okunamayacak şekilde imha edilmesi uygulamasına dayanır. Bu da, kâğıt gibi fiziksel özelliklere sahip olan materyalin kısıyarak imha edilmesi ile sonuçlanır. Ancak elektronik olarak üretilen (born digital) ve sonradan elektronik ortama aktarılan (dijitalleştirilen) materyal için durum bundan neredeyse tamamen farklıdır. Öncelikle elektronik ortamda üretilen ve sonradan bu ortama aktarılan belgelerin üretildikleri ortamlarda yapılan silme işlemi bir imha uygulamasıdır ancak tek başına yeterli sonuçları hiçbir şekilde garanti etmemektedir. Çünkü bu uygulama, imha edildiği düşünülen belgelerin farklı ortamlarda izlere sahip olmasını engelleyen bir durum yaratmaz. Bu yüzden elektronik ortamda üretilen belgelerin doğrudan üretildiği ortamların silinme işlemi haricinde fiziksel olarak imha ve ilgili belgenin bulunduğu, aktarıldığı ve havale gibi süreçler sonrasında farklı ortamlarda bulunduğu bilinen yazılımdan (uygulama, veri tabanı, yazılım, format, sürüm/versiyon, kopya ve duplikasyon) ve donanımdan (tarayıcı/arama motorları izleri, işletim sistemlerine ilişkin izler, destek uygulamalara ait izler, ağ izleri, sunucu/server izleri, depolama/storage ve yedekleme/backup izleri, erişim izleri, yazıcı/tarama cihazı izleri, mobil izleri, bulut izleri, elektronik/dijital imza izleri, taşınma, dönüşüm ve transfer/belge devri izleri) oluşan izlerin de yok edilmesini gerektirir. Üstelik tasfiye etme, boşaltma, üzerine yazma, temizleme, güvenli silme, gelişmiş güvenli silme, manyetiksizleştirme, imha etme, hızlı silme, expunging (kaldırma veya yok etme süreci), kripto silme biçimlerinde uygulandığı bilinen elektronik ortamla ilişkili silme işlemlerinin⁴⁴ erişimi kesin şekilde sonlandıracağına dair bir garanti de yoktur. Bu da söz konusu belgelerin imhasının neredeyse tek yolunun fiziksel olarak da imha edilme olduğunu bize göstermektedir.⁴⁵

Bütün bunlar arşivcilikteki imha uygulamalarının dayandırıldığı/dayandırılması gereken temel teorik gerekçeleri yansıtmaktadır. Ayrıca söz konusu uygulamayı hayata geçirecek olanlara, yani mevcut belgeyi geleceğe bırakma sorumluluğu yüklenmiş olanlara, gerekçelerinin bilimsel ilkelere dayandırıldığı söz konusu uygulama hakkında temel

44 Ceyhan Güler, *Elektronik belgelerin...*, s. 268-278.

45 Ceyhan Güler, *Elektronik belgelerin...*, s. 131-193, 261-288.

bir fikir vermektedir. Böylelikle uygulayıcılar, belgelerin ait oldukları kurum çalışanlarının yanı sıra bugünün ve geleceğin araştırmacılarına, onlar tarafından ihtiyaç duyulan/duyulacak olan arşivsel araştırma kaynaklarının eksiksiz bir şekilde ulaştırılmasına aracılık etmiş olurlar.

7. Elektronik Belgelerin Değerlendirilmesinde ve İmhasında Modeller ve Yaklaşımlar

Elektronik belgelerin değerlendirilmesindeki değişiklik, geleneksel değerlendirme anlayışının geliştirilmesi değil yeni gerçekliklere uyum sağlamak için ciddi bir paradigmanın ortaya çıkmasıdır. Günümüz kurumsal gerekliliklere ilişkin sayıca çok fazla üretilen elektronik belgeler ve bu belgelerin değerlendirilmesi hususu hem karmaşıklık hem de somut olmayan bir muhatap olması (dijital ortamda üretilmesi ve kâğıt gibi somut olmaması) nedeniyle çeşitli problemleri barındırmaktadır. Elektronik belgelerin elektronik belge yönetim sistemleriyle kurumsal bir kimliğe bürünmesi, doğal olarak bu belgelerin üretiminde birçok bireyin katkısı olduğunu göstermektedir. Belge yöneticisinin ve arşivcinin belgelerin değerlendirmesinde asil (yüce) savunucu (katı koruyucu) rolünü üstlenmesi, sayıca çok olan belgelerin -bugünün ve geleceğin araştırmacılarının ihtiyaçlarını karşılaması açısından- değerlendirme sürecinin sağlıklı işlenmesini neredeyse imkânsız hale getirebilir. Ayrıca geleneksel alışkanlıklar, elektronik ortamdaki belgelerin değerlendirilmesi için özel bir çabaya ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan artık değişim zamanının geçmekte olduğunu herkesçe bilinmesi bir zorunluluktur. Charles Dollar'ın ifade ettiği gibi, “eski veya elektronik ortam öncesi (ortaçağ tüzükleri ve papalık kararnameleleri) için tasarlanmış uygulama kumlarından arşivleşmiş kafalarımızı artık çıkarmalıyız. Yeni belgelerin hacmi ışığında eski uygulamalara bağlı kalmanın, arşiv geleneğinin asil bir savunması değil, kasıtlı bir ihmal eylemi olduğunu anlamak için çaba sarf edilmelidir”.⁴⁶ Dolayısıyla elektronik ortamdaki belgelerin değerlendirilmesi için modeller ve uygulamalar geliştirmek ve tasarlamak önemlidir. Söz konusu model ve uygulamaların elektronik belge üretiminde rol sahibi herkes tarafından benimsenmesi için de gerekli tüm yasal ve kurumsal tedbirler alınmalıdır.

Arşiv geleneğinin asil savunucuları olarak gösterilen Jenkinson ve Schellenberg'in değerlendirme ve imha yaklaşımları, yerini artık bilgi teknolojisiyle şekillenmiş modellere bırakmıştır. Yeni paradigma bağlamında elektronik belgelerin değerlendirilmesinde

46 Charles Dollar, in his address to the 1992 International Congress on Archives in Montreal, states; Terry Cook, “Building an Archive: Appraisal Theory for Architectural Records”, *American Archivist*, C.59, 1996, 136-143; akt: Jennifer M. Newby, *No File Left Behind: the Predicament of Archival Appraising in the Digital Age*, WWU Graduate School Collection, 2014, No.366, s. 25.

Anglosakson modeli olan Yaşam Döngüsü (The Life Cycle) teorisi ve Avustralya modeli olan Belge Sürekliliği (Records Continuum) teorisi iki temel model olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey Amerika’da Yaşam Döngüsü’nün ana destekçileri, ABD Ulusal Arşivler ve Kayıtlar İdaresi (US National Archives and Records Administration, NARA) ve British Columbia Üniversitesindeki (The University of British Columbia) arşivciler ve çoğu belge yöneticisidir. Bu iki modelden biri olan belge sürekliliği kavramı, Jenkinson’ın teorik çerçevesinin yanı sıra Schellenberg’in değerlendirme kavramlarıyla da tutarlıdır. Söz konusu model, belgeyi oluşturulduğu andan itibaren devam eden bir süreç olarak görmektedir. Arşivciler ve belge yöneticileri bu nedenle belge yönetimi sürecinin her aşamasına dâhil olurlar ve bu da onların sürece katılımını “sürekli” hale getirir. Bu özellik, Yaşam Döngüsü modeli ile Belge Sürekliliği modeli arasındaki en büyük ve en temel farktır.⁴⁷ Belge Sürekliliği modeli ile değerlendirme, belgeler oluşturulmadan önce başlar ve belgelerin arşivlere aktarılmasına kadar devam eder. Yaşam Döngüsü modelinde ise belgeler bir dizi aşamadan geçer. Yaşam Döngüsü modelinde Süreklilik Modelinden farklı olarak, arşivsel değer yalnızca belge “yarı aktif” aşamasındayken belirlenir.⁴⁸ Bu durum elektronik ortamdaki belgelerin değerlendirilmesi için yeterli olmayabilir. Çünkü elektronik belgelerin sürekli bir değerlendirme gerektirdiği düşünülmektedir.⁴⁹

Bu iki model dışında Terry Cook tarafından benimsenen makro-değerlendirme (macro-appraisal) de elektronik belgelerin değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Makro değerlendirme, belgeleri tutma, imha etme veya örnekleme kararını gerektiren, -mevcut kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda- en uygun yaklaşım olarak görülmektedir. İşlevsel analiz, kuruluşların işlevlerini tanımlaması ve kalıcı koruma için yüksek bilgi değerine sahip belge gruplarını seçmek için kullanılması makro-değerlendirmenin tercih edilmesini cazip kılar.⁵⁰

Elektronik belgelerin değerlendirilmesi konusunda üzerinde durulması gereken yaklaşımlardan biri de mikro-değerlendirme (micro-appraisal)’dir. Mikro-değerlendirmede, belgelerin içerik, format ve ortamları üzerinde yoğunlaşılır. Belgelerin bilgisel değerlendirmesine dayalı işlemler, geleneksel ve elektronik ortam ayrımı söz konusu olmadan yapılır. Mikro-değerlendirmede, -geleneksel belgelerin değerlendirilmesinden farklı

47 Philip C. Bantin, “Strategies for Managing Electronic Records: A New Archival Paradigm? An Affirmation of our Archival Traditions?”, *Archival Issues*, C.23, No.1, 1998, s. 6; akt: Jennifer M. Newby, *No File Behind...*, s. 25-26.

48 Jennifer M. Newby, *No File Behind...*, s. 27.

49 Richard J. Cox, *Appraisal and the Future of Archives in the Digital Era, The Future of Archives and Recordkeeping: A Reader*, ed. by Jennie Hill, London, Facet Publishing, 2011, s. 216.

50 Staffordshire and Stoke On Trent Archive Service Appraisal And Disposal Policy, “Method of Appraisal”, 6. Rule, (Çevrimiçi) <https://www.staffordshire.gov.uk/Heritage-and-archives/about/Policies/Archive-Service-Appraisal-and-Disposal-Policy.aspx>, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2022.

olarak- elektronik belgelerin kırılabilirlik, manipüle edilebilirlik ve depolama ortamlarının daha kısa kullanım ömrü gibi benzersiz özellikleri araştırılır.⁵¹ Bu değerlendirmede; “Bilgi benzersiz mi? Belgelerin hacmi ne kadardır? Belgeler ne kadar kullanışlı? gibi soruların cevapları aranır”.⁵²

Ayrıca elektronik belgelerin değerlendirilmesine ilişkin özel bir çalışma, InterPARES projesidir. InterPARES projesi, daha özel olarak, elektronik belge değerlendirmesine ilişkin problemlerle ilgili olarak 2000’lerin başında araştırmaya başlayan InterPARES’in görev birimlerinden olan Değerlendirme Görev Birimi (The Appraisal Task Force)⁵³ tarafından hazırlanmıştır. Değerlendirme Görev Birimi, arşiv değerlendirme teorisi ve metodolojisinin analog belgelerden farklı olup olmadığını belirlemek için çalışmalara başlamıştır. Diğer InterPARES görev birimleri ile işbirliği yaparak, araştırmaları için özel amaçlı birkaç soruyu cevaplamayı planlamışlardır. “Dijital teknolojinin değerlendirme üzerindeki etkisi nedir?” veya “Geri alınabilirlik, anlaşılabilirlik, işlevsellik ve araştırma ihtiyaçlarının değerlendirme üzerindeki etkisi nedir?” gibi birkaç araştırma etkisini içermektedir. Diğer sorular, değerlendirmeden kimin sorumlu tutulacağı, elektronik belgenin kaç kez değerlendirilmesi gerektiği ve hangi “kriter” ve “yöntemlerin” kullanılması gerektiğidir.⁵⁴

Bütün bunların yanı sıra Christopher Lee’nin “önce derinlik (depth-first)” ve “genişlik öncelikli (breadth-first)” değerlendirme yaklaşımından da söz etmek gerekir. Lee, bir bütün olarak geleneksel yaklaşımlar, tek tek arşivlerin “önce derinlik” değerlendirmesi olarak adlandırdığı şeyi uygulamıştır. Yine de, bir bireyin internette “kişiliğini” değerlendirmeye çalışırken “genişlik öncelikli” değerlendirme olarak adlandırılan başka bir yaklaşımın değeri vardır. “Genişlik öncelikli” değerlendirme modeli, “bireyler tarafından önemli miktarda değerli materyal sağlaması muhtemel olan ancak birincil birim olarak bireylerin kendilerine odaklanmadan” “belirli seçim kriterlerini” bulmaya ve tanımlamaya dayanır.”⁵⁵ Lee, bu tür materyalin değerlendirmesini yorumlamıştır. Bu

51 Jinfang Niu, “Appraisal and Custody of Electronic Records: Findings From Four National Archives”, *Archival Issues*, C.34, No.2, 2012, s. 122.

52 Jinfang Niu, “Appraisal and Custody of Electronic Records: Findings From Four National Archives”, s. 120.

53 Terry Eastwood vd., “Appraisal Task Force Report”, InterPARES Project, s. 4, (Çevrimiçi) http://www.interpare.s.org/book/interpare_book_e_part2.pdf, Erişim Tarihi: 8 Aralık 2021.

54 Luciana Duranti, “Rethinking Appraisal: Conference Overview” (Çevrimiçi) http://www.interpare.org/display_file.cfm?doc=duranti_delos_2007_overview.pdf, Erişim Tarihi: 5 Şubat 2022; “Why Appraisal in the Digital World?”, *Appraisal in the Digital World: Proceedings of DELOS International Conference, Rome, 15-16 November 2007*, ed. by Luciana Duranti, Seamus Ross.

55 Christopher Lee, “Collecting that Externalized Me: Appraisal of Materials in the Social Web”, *I Digital: Personal Collections in the Digital Era* ed. by Christopher Lee, Chicago, Society of American Archivist Press, 2011, s. 228-229.

süreç sonunda yaklaşım, “Arşivciler nasıl değerlendirir?”den “arşivciler neyi değerlendirmelidir?”e doğru bir yaklaşım evrilmesi söz konusu olmuştur.⁵⁶ Arşivcilerin nasıl değerlendirileceği yerine neyin değerlendirilmesi gerektiği sorusunu sormak, arşivcilerin artık değerlendirme sürecinde daha da aktif bir rol oynamaları gerektiği anlamına gelebilir. Jenkinson, dijital belge (digital born) oluşturma çağını belki hayal bile edemezdi. Dijital belgeler, düzenleme ve tanımlama bir yana, erişim amaçları için sürekli olarak yeniden değerlendirilmelidir. Çünkü erişim için geliştirilen teori, teknik ve araçlar neredeyse durmaksızın gelişmektedir. Bu bakımdan bir arşivcinin dijital bir koleksiyon üzerinde çalışması sonu olmayan bir çabadır. Bu yüzden Lee, arşivcinin gerektiğinde koleksiyonun belirli yönlerini veri madenciliği tekniği uygulayarak arşivlere ve kullanıcılarına daha iyi hizmet etmesine nasıl izin vereceği yerine neyin hizmet edeceğinin sorulacağı fikrine önem verir.⁵⁷

Günümüzde ABD’nin tüm eyaletlerinde kullanılmaya çalışılan ABD Devlet Arşivleri ile APPX Software işbirliğiyle geliştirilen ve koordine edilen araçlara en iyi örneklerden biri AXAEM değerlendirme aracıdır. Yine ABD Devlet Arşivcileri Konseyi (Council of State Archivists-CoSA) tarafından da eğitimlerle desteklenen AXAEM, belge yöneticilerine ve arşivcilere günlük işlerinde yardımcı olan açık kaynaklı bir belge yaşam döngüsü yönetim sistemi olarak kullanılmaktadır. Bu değerlendirme aracı MARC, EAD, EAC, DACS ve OAI-PMH gibi uluslararası içerik tanımlama standartlarıyla uyumludur. AXAEM’in temel özellikleri arasında saklama programları, rapor oluşturma, dosya düzenlemeleri ve açıklamaları, koruma ve erişim, üçüncü taraf gibi bilgiler yer almaktadır.⁵⁸

Sonuç ve Öneriler

20. yüzyılın ortalarında teknik gelişmelerin etkisiyle kurumlardaki belge sayısı hızla artmaya başlamıştır. Ancak artan belge sayısı, ilgili kurumlar için problemleri de beraberinde getirmiştir. Sürekli korunması gereken belgelerin hangi kriter(ler)e göre belirleneceği probleminin yanında imha edilecek belgelerin de ayıklanması bir diğer problem olarak ortaya çıkmıştır. Bu problemler, arşivcilik mesleğinin faaliyetlerinden olan arşivsel değerlendirmenin öneminin anlaşılmasını sağlamıştır. Saklanmasına gerek kalmayan

56 Jennifer M. Newby, *No File Behind...*, s. 38-39.

57 Jennifer M. Newby, *No File Behind...*, s. 39-40.

58 Blessings A. Akporhonor, “Innovative Tools for Records Management in Electronic Era”, *Library Philosophy and Practice*, No.3721, 2020, s. 8-9; National Archives and Records Administration (NARA), “Open Source Tools for Records Management”, (Çevrimiçi) <https://www.archives.gov/files/records-mgmt/prmd/open-source-tools-for-records-mgmt-report.pdf>, Erişim Tarihi: 3 Nisan 2022.

evrakın kim tarafından imha edileceği meselesi ve imha işleminin meşruiyeti arşivciliğin ilke ve uygulamalarına uygun bir şekilde ancak değerlendirme işlemi ve imha planları sayesinde hal yoluna koyulabilirdi. Teknik gelişmeler aşırı belge üretimine neden olmuş, sonuç olarak da kurumlar büyük hacimlere sahip belge yığınlarıyla yüzleşmiştir. Arşivciliğin faaliyet alanına dâhil olan bu sorun, arşivsel değerlendirme, dolayısıyla imhaya ilgili planlar ve teoriler geliştirilmesini beraberinde getirmiştir.

Geliştirilen belge yönetimi teorisiyle, belgenin bir canlı organizma gibi yaşam döngüsünün olduğu kabul edilecek ve üretilip kullanılmasıyla devam eden döngünün nihai olarak saklanması ya da imha edilmesine karar verilmesiyle yaşam döngüsü tamamlanmış olacaktır. Yaşam döngüsünü saklama planlarıyla şekillendiren arşivciler ve kurumlar, böylelikle belgenin ne kadar saklanacağı ve saklama süresi dolan belgenin ne zaman imha edileceği veya süresiz olarak tutulacağı konusuna da çözüm üretmiş oldular. Böylelikle kurumsal faaliyetlerin planlanmasında, hakların korunmasında ve denetim ihtiyaçlarının karşılanmasında ihtiyaç duyulan belgeler, gereksiz olanlardan kesin şekilde ayrıldı ve süresiz saklama imkânına kavuştu. Ayrıca bu süreç sonunda, kültür tarihine kaynaklık edecek ve bir bakıma “romantik” ihtiyaçlar için saklanacak belgelerin sayısı ve niteliği de kesin olarak şekillenmiş oldu.

Arşivcilerin, imha edilecek ve sürekli korunacak belgelerin tespiti yönünde verecekleri kararı nasıl alacakları da önemlidir. Bu kararlar subjektif bakış açılarına göre değil, tamamen bilimsel bir temele ve kabul edilebilir objektif ilkelere dayanmalıdır. Böylelikle kamusal ihtiyaçlar yanında bireysel ve kültürel ihtiyaçlara cevap verilmesi sağlanmaktadır.

Jenkinson ve Schellenberg’in -arşivsel değerlendirme de dâhil olmak üzere bilimsel bir temele dayanan- arşivcilikle ilgili objektif ilkeler çerçevesinde imha uygulamalarının nasıl olması gerektiği tartışmaları arşivcilere yol göstermektedir. Her iki arşiv teorisinin özellikle siyasî tarihin kaynak ihtiyaçlarına cevap arayan imha teorisi, arşiv belgelerinin kurumlarda aşırı yığılması sorununa çözüm arayan arşivciler tarafından kabul görmüştür. Özellikle Schellenberg’in tüm belgeleri birincil ve ikincil değere sahip olduğu şeklinde iki gruba ayırmış olması, belgelerin birincil ve ikincil değer kapsamında sahip oldukları öneminin kurumsal ihtiyaçlara ve araştırma ihtiyaçlarına karşılık geldiğini göstermektedir. Söz konusu arşiv teorisyenlerinin bilimsel niteliğe dayalı değerlendirme-imha yaklaşımları, hem ikna edici olma özelliği hem de meşruiyet kazanması anlamında önemli bir zemin bulmuştur. Çünkü artan belge yığınlarının maddî olarak saklanmasıyla imkânsızlığı ile belgelerin yönetilmesinin ve belgelere erişiminin zaman alması arşivsel değerlendirme ve imhanın meşru gerekçesi olarak görülmektedir.

Arşivsel değerlendirme ve imhanın meşru gerekçeleri yanında arşivlerde korunan belgelerin meşruiyet sorunu da söz konusudur. Çünkü belgelerin kültürel miras olarak varlığı ve bu varlığın -en azından bir kısmının- imha sonucunda yok edilmesi, belgelerin tarafsızlığını kaybetmesi sorununu gündeme taşımaktadır. Belgelerin büyük hacimlere sahip olması, onların fiziksel olarak saklanması, tanımlanması, düzenlenmesi ve erişime açılması yani belgelerin yönetilmesi faaliyetlerinde güçlük meydana getirmenin yanı sıra depo hacmi nedeniyle kurumlara maddî yük de getirmektedir. Erişim kolaylığı sağlamak ve depolama maliyetini düşürmek ilkesine bağlanan, bununla birlikte araştırma değeri bakımından yararlılığı olmayan belgeler üzerinde uygulanan imha faaliyeti bilimsel bir temele dayanmaktadır ve her halükarda art niyet de taşımamaktadır. Bu durum, imha uygulamasının meşruiyet ile ilişkilendirilen tartışmalardan etkilenmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Arşivcilerin imha kararlarında, belgelerin tarihsel ve kültürel önemine rağmen, her durumda doğru karar vermelerini garanti edecek bir yöntem eksikliği söz konusudur. Bu eksiklik arşivcilerin, ancak arşivsel değerlendirme ve imha uygulamalarında gelecekteki araştırma eğilimlerini öngörebilecek derinliğe sahip olmaları ile çözülebilecektir. Dolayısıyla arşivcilerin bir ölçüde araştırma eğilimlerinin hangi yöne kaydığını öngörmeleri ve bu yeni eğilimler doğrultusunda kaynak seçimine çözüm bulmaları hatta arşivlerde korudukları belgelerin araştırma alanlarının her türden kaynak ihtiyaçlarına cevap verdiğini -zor da olsa bir ölçüde- garanti etmeleri önemlidir. Bu yeni teorik bakış açısı, arşiv teorisini olan Schellenberg tarafından da öngörülmemiştir. Schellenberg sonrası arşiv araştırmacılarının (teorisyenlerinin) gayretleri bu eksikliğe çözüm üretebilmiştir. Arşivsel Analiz Çağı'nın arşivcileri tarafından geliştirilen örnekleme yöntemi bu eksikliğin giderilebileceğini teyit etmiştir. Tartışılan tüm bu bilgiler ve gelişmeler fiziksel belgelerin değerlendirilmesi ve imhası için kabul görmektedir.

Elektronik belgelerin değerlendirilmesi ve imhası ise yeni bir meslekî paradigmaya ihtiyaç duymaktadır. Arşiv geleneğinin asil savunucuları olarak gösterilen Jenkinson ve Schellenberg'in değerlendirme ve imha yaklaşımları, yerini bilgi teknolojileriyle şekillenen yeni modellere bırakmıştır. Bir Anglosakson modeli olan Yaşam Döngüsü (The Life Cycle) teorisi ve Avustralya modeli olan Belge Sürekliliği (Records Continuum) teorisi, elektronik belgelerin değerlendirilmesinde iki temel model olarak karşımıza çıkmaktadır. Belge Sürekliliği modeli ile değerlendirme, belgeler oluşturulmadan önce başlar ve belgelerin arşivlere aktarılmasına kadar devam eder. Yaşam Döngüsü modelinde ise belgeler bir dizi aşamadan geçer ve belge yarı aktif olduğu aşamada değerlendirilir. Bu iki model dışında Terry Cook tarafından benimsenen makro-değerlendirme arşiv faaliyetleri arasında kendine yer bulmuştur. Kuruluşların işlevlerini tanımlaması ve

kalıcı koruma için yüksek bilgi değerine sahip belge gruplarını seçmek için kullanılması makro-değerlendirmeyi önemli kılmaktadır. Ayrıca elektronik belgelerin değerlendirilmesinde önemli olan bir diğer çalışma InterPARES projesine bağlı olarak çalışan Arşivsel Değerlendirme Birimi tarafından yapılmıştır. Çalışmalarda arşiv değerlendirme teorisi ve metodolojisinin analog belgelerden farklı olup olmadığı incelenmektedir. Dijital ortamın ve araştırma ihtiyaçlarının değerlendirme üzerindeki etkisi gibi noktalarda da araştırma yapılmaktadır. Yine elektronik belgeler için geliştirilen mikro-değerlendirmede de belgelerin benzersizliği, hacmi ve kullanılabilirlikleri dikkate alınarak arşivsel değerlendirme ve imha kararı verilmektedir.

Ayrıca, Christopher Lee'nin "önce derinlik" ve "genişlik öncelikli" değerlendirme yaklaşımı arşivcilerin nasıl değerlendireceği yerine neyin değerlendirilmesi gerektiği sorusunu sormakta, bu da arşivcilerin artık değerlendirme sürecinde daha aktif rol oynamaları gerektiği anlamını taşımaktadır. Son olarak yaşam döngüsü modeliyle ABD Devlet Arşivleri tarafından kullanılan AXAEM değerlendirme aracının koruma, erişim gibi faaliyetlere yönelik arşivsel değerlendirme için kolaylık sağladığı ifade edilmektedir.

Arşivcilik mesleği, son 25 yılda hem meslek olarak hem de sahip olduğu arşiv varlıklarının doğasını ve bu varlıkların yönetilmesi için kullanılan araçları etkileyen büyük bir teknolojik değişimle karşı karşıya kalmıştır. Arşiv faaliyetlerinden olan arşivsel değerlendirme ve imha da bu değişime uyum sağlamak zorundadır. Arşivsel değerlendirme ve imha ile şekillenen bu değişime sadece arşivci ve belge yöneticisinin değil uygulayıcıların/belge oluşturucularının da katkıda bulunması gerekmektedir. Belgelerin ait olduğu kurum çalışanlarının yanı sıra bugünün ve geleceğin araştırmacılarının ihtiyaç duyduğu/duyacağı arşivsel araştırma kaynaklarının eksiksiz bir şekilde geleceğe ulaştırılmasına aracılık etmenin teknolojik değişimle beraber daha çok işbirliği gerektirdiği unutulmamalıdır. Yine kamu kurum ve kuruluşları, imhası planlanan bir elektronik belgenin gizli bilgilerin korunmasını sağlayacak şekilde imha edilmesini sağlamalıdır. -Geçici bilgilerin belirlenmesi ve imha edilmesi de dâhil olmak üzere- güvenli imha gerekliliklerinin yanı sıra onaylı belge saklama planına uygun olarak kurum personeli tarafından elektronik belgelerin değerlendirilmesini ve imhasını ele alan prosedürler oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Böylelikle uygulayıcılar ve belge oluşturucuları, -değerlendirme ve imha faaliyetleri sayesinde- belgelerin ait oldukları kurum çalışanlarının yanı sıra bugünün ve geleceğin araştırmacılarına, onlar tarafından ihtiyaç duyulan/duyulacak olan arşivsel araştırma kaynaklarının eksiksiz bir şekilde ulaştırılmasına aracılık etmiş olurlar.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Araştırma Eserler

- “Why Appraisal in the Digital World?”, *Appraisal in the Digital World: Proceedings of DELOS International Conference, Rome, 15-16 November 2007*, ed. by Luciana Duranti, Seamus Ross.
- Aydın, Bilgin: “Osmanlı Devleti’nde Evrak İmha ve Muhafazasına Dair Neşredilen İlk Nizamname Layihası”, *Arşiv Araştırmaları Dergisi*, 1, 1999, s. 47-53.
- Bantin, Philip C.: “Strategies for Managing Electronic Records: A New Archival Paradigm? An Affirmation of our Archival Traditions?” *Archival Issues*, C.23, No.1, 1998, s. 17-34.
- Bradsher, James Gregory - Ambacher, Bruce I.: *Archival Sampling: A Method of Appraisal and A Means of Retention*, Technical Leaflet Series, No.8, Mid-Atlantic Regional Archives Conference, 1992.
- Cook, Terry: “Building an Archive: Appraisal Theory for Architectural Records”, *American Archivist*, C.59, 1996, s. 136-143.
- Couture, Carol: “Archival Appraisal: A Status Report”, *Archivaria*, 59, January 2005, s. 83-107.
- Cox, Richard J.: Appraisal and the Future of Archives in the Digital Era, *The Future of Archives and Recordkeeping: A Reader*, ed. by Jennie Hill, London, Facet Publishing, 2011, s. 213-237.
- Dearstyne, Bruce W.: *Arşivsel Girişim: Modern Arşivcilik İlkeleri, Uygulamaları ve Yönetim Teknikleri*, çev. Mustafa Akbulut, Ahmet Oğuz İcimsoy, İstanbul, 2001.
- Dollar, Charles: In his address to the 1992 International Congress on Archives in Montreal, states.
- Duchain, Michel: “Provenans Prensibi ve Çağdaş Arşivcilikte Tanımlama, Düzenleme ve Ayıklama Uygulaması”, *Arşivcilik Metinleri*, yay. haz. İshak Keskin, İstanbul, Yeditepe, 2008.
- Government of Western Australia Department of Education and Training (GWADET)*, 2005.

- Güler, Ceyhan: *Elektronik Belgelerin İmhası: Teori ve Uygulama*, İstanbul, Hiperlink, 2020.
- Jenkinson, Charles Hillary: *A Manual of Archival Administration*, rev.ed., London, Percy, . Lund, Humphries and Co., 1965.
- Jenkinson, Charles Hillary: *A Manual of Archive Administration. Including the Problems of War Archives and Archive Making*. Oxford, Clarendon Press, 1922.
- Jenkinson, Charles Hillary: *A Manual of Archive Administration. Including the Problems of War Archives and Archive Making*. Oxford, Clarendon Press, 1937.
- Kandur, Hamza: *Belediyelerde Arşiv Yönetimi*, İstanbul, Remak, 1998.
- Kecskeméti, Charles: “Arşivler ve Ortak Bir Avrupa Mirası”, *Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşım Doğru Sempozyumu (10-12 Aralık 1998)*, Brüksel–Belçika, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2003.
- Keskin, İshak: “Arşivcinin Efemerası”, *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 15, 2021, s. 1-32.
- Keskin, İshak: “Resmi Evrak Neden Saklanır/İmha Edilir? Osmanlı İmparatorluğu’nda Evrak İmha Uygulamalarına Yönelik Bir Değerlendirme”, *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, 16, 2021, s. 1-28.
- Külcü, Özgür: “Modern Kurumlarda Bir Denetim Aracı Olarak Belge Yönetimi ve Ülkemizdeki Durum”, *Türk Kütüphaneciliği*, C.14, 1, 2000, s. 18-46.
- Lamb, W. Kaye: *The Fine Art of Destruction (Essays in Memory of Sir Hilary Jenkinson)*, 1962, s. 50-56.
- Lee, Christopher: “Collecting that Externalized Me: Appraisal of Materials in the Social Web”, *I Digital: Personal Collections in the Digital Era*, ed. by Christopher Lee, Chicago, Society of American Archivist Press, 2011, s. 202-240.
- Menne-Haritz, Angelika: “Archival Training in Germany: A Balance between Specialization in Historical Research and Administrative Needs”, *The American Archivist*, C.57, No.2 1994, s. 400-408.
- Modern Archives Administration and Records Management: A RAMP Reader*, ed. by Peter Walne, Paris, UNESCO, 1985, s. 251-257.
- Niu, Jinfang: “Appraisal and Custody of Electronic Records: Findings From Four National Archives”, *Archival Issues*, C.34, No.2, 2012, s. 117-130.
- Pamuk, Sevil: “Arşivsel Örneklemeye Yöntemlerinin Arşiv Serileri/Sınıfları Üzerinde Uygulanması”, *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, 8, 2017, s. 1-41.
- Rumschöttel, Hermann: “Bilimsel Bir Disiplin Olarak Arşivciliğin Gelişimi”, çev. İshak Keskin, *Arşivcilik Metinleri*, ed. İshak Keskin, İstanbul, Yeditepe, 2008, s. 13-30.
- Rumschöttel, Hermann: “Die Entwicklung der Archivwissenschaft als Wissenschaftliche Disziplin”, *Archivalische Zeitschrift*, No.83, 2000, s. 7-21.

- Rumschöttel, Hermann: “The Development of Archival Science as a Scholarly Discipline”, *Archival Science*, C.1, No.2, 2001, s. 143-155.
- Schellenberg, T.R.: “Principles of archival appraisal”, *Modern Archives Administration and Records Management: A RAMP Reader*, ed. by Peter Walne, Paris, UNESCO, s. 269-279.
- Schellenberg, T.R.: *Arşiv İdaresi*, çev. N. İlemin, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993.
- Schellenberg, T.R.: *Modern Archives: Principles and Techniques*, Chicago, University of Chicago Press, 1956.
- Schellenberg, T.R.: *Modern Archives: Principles and Techniques*, Chicago, University of Chicago Press, 1975.
- Schellenberg, T.R.: *Modern Archives: Principles and Techniques*, Chicago, University of Chicago Press, 1998.
- Schellenberg, T.R.: *The Management of Archives*. New York, Columbia University Press, 1965.
- Schellenberg, Theodore R.: “Arşivsel Değerlendirme İlkeleri”, çev. İlhan Bozan, *Arşivcilik Metinleri*, haz. İshak Keskin, İstanbul, Yeditepe, 2008, s. 55-70.
- Sly, Margery N.: “Sampling in an Archival Framework: Mathoms and Manuscripts”, *Provenance, Journal of the Society of Georgia Archivists*, 5 No: 1 (1987).
- Stapleton, Richard: “Jenkinson and Schellenberg: A Comparison”, *Archivaria*, 17, January, 1983, s. 75-85.
- Stapleton, Richard: “Jenkinson ve Schellenberg: Bir Karşılaştırma”, çev. Mehmet Fahri Furat, *Arşiv Dünyası*, 14-15, 2013, s. 39-47.
- Tschan, Reto: “A Comparison of Jenkinson and Schellenberg on Appraisal”, *The American Archivist*, C.65, No.2, September 2002, s. 176-195.
- Tschan, Reto: “Jenkinson ve Schellenberg’in Değerlendirmeye Dair Görüşlerinin Karşılaştırılması”, *Prof. Dr. Şevki Nezih Aykut Armağanı*, çev. Erkan Keser, haz. Gülден Sarıyıldız, Niyazi Çiçek, İshak Keskin, Sevil Pamuk, İstanbul, Etkin Kitaplar, 2011.
- Walne, Peter - Evans, Frank Bernard - Himly, François J.: *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü*, çev. ve gnş. Bekir Kemal Ataman, İstanbul, Librairie de Péra, 1995.

2. Elektronik Kaynaklar

- Akporhonor, Blessings A.: “Innovative Tools for Records Management in Electronic Era”, *Library Philosophy and Practice*, No: 3721 (2020), s. 1-17, (Çevrimiçi) <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7538&context=libphilpra>, Erişim Tarihi: 5 Şubat 2022.

- Duranti, Luciana: “Rethinking Appraisal: Conference Overview” (Çevrimiçi) http://www.inter pares.org/display_file.cfm?doc=duranti_delos_2007_overview.pdf, Erişim Tarihi: 5 Şubat 2022.
- Eastwood, Terry vd.: “Appraisal Task Force Report”, InterPARES Project, (Çevrimiçi) http://www.interpare s.org/book/interpares_book_e_part2.pdf, Erişim Tarihi: 8 Aralık 2021.
- National Archives and Records Administration (NARA): “Open Source Tools for Records Management” (Çevrimiçi) <https://www.archives.gov/files/records-mgmt/prmd/open-source-tools-for-records-mgmt-report.pdf>, Erişim Tarihi: 3 Nisan 2022.
- Newby, Jennifer M.: *No File Left Behind: The Predicament of Archival Appraising in the Digital Age*, WWU Graduate School Collection, No: 366, 2014, (Çevrimiçi) <https://cedar.wvu.edu/wwuet/366>, Erişim Tarihi: 3 Ekim 2021.
- Staffordshire and Stoke On Trent Archive Service Appraisal And Disposal Policy: “Method of Appraisal”, 6. Rule, (Çevrimiçi) <https://www.staffordshire.gov.uk/Heritage-and-archives/about/Policies/Archive-Service-Appraisal-and-Disposal-Policy.aspx>, Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2022.
- State Archives, Minnesota Historical Society: “Managing Your Government Records: Guidelines For Archives and Agencies (Version 3)” (Çevrimiçi), https://www.mnhs.org/preserve/records/recordsguidelines/docs_pdfs/02Sept2009V3Ch2.pdf, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.